

کیفیت نقش آفرینی ملائکه ثبت اعمال از دیدگاه نهج البلاغه

اعظم دهقان¹

چکیده

در دین اسلام با نظر به قرآن و احادیث معتبر در وجود فرشتگان جای هیچ گونه تردیدی نیست بر اساس آیات قرآن فرشتگان رسولان الهی و مقربان درگاه خداوند می باشند از میان فرشتگان عتید و رقیب ثبت کنندگان اعمال هستند که همیشه و همه جا همراه انسان می باشند و بر انسان ولایت دارند و اعمال را در چند کتاب ثبت و ضبط می کنند. از آنجا که عالم محضر خداست و شایسته است که انسان خود را در پیشگاه الهی ببیند آگاهی به اینکه شاهدانی نزد ما وجود دارند که همیشه اعمال ما را دریافت و از آن نسخه برداری می کنند باعث می شود انسان در مقابل اعمالی که انجام می دهد مراقبت بیشتری داشته باشد و نتیجه این مراقبه رسیدن به مقام والای انسانی که هدف خلقت است و برای آن آفریده شده است می باشد. اعمال انسان اول در نامه شخصی او سپس در نامه اعمال امتهای ثبت میشود که به هیچ وجه قابل محو شدن نیست و خطوط اجتماعی زندگی شخص را نشان می دهد. همچنین در لوح محفوظ که علاوه بر اعمال همه اتفاقات جهان در آن ثبت شده است. در همه موارد علاوه بر اینکه اعمال نسخه برداری می شود صوت و تصویر آن هم ثبت می شود تا راه انکاری برای کسی باقی نماند

کلید واژگان:

ملائکه ثبت اعمال، کرام الکاتبین، فرشتگان.

مقدمه

بی تردید با توجه به هدفمندی دنیا اعمال انسان‌ها ثبت و ضبط می‌شود و به درگاه خداوند متعال ارائه می‌شود این اعمال در روزی که يوم الحساب و يوم تبلى السرائر نام گرفته مورد بررسی قرار می‌گیرد از نظر اسلام انسان موجودی است با کرامت و عزیز که باید برنامه دقیقی طبق فطرتش داشته باشد. لطف خداوند و عدالتش ایجاب می‌کند ناظرانی بر اعمال انسان بگمارد تا کوچکترین اعمال را ثبت و ضبط کنند و در روز حساب پاسخگوی اعمال خود باشد اما آنچه مورد پژوهش ماست کیفیت ثبت و ضبط اعمال است که این مطلب در ۵ بعد قابل بررسی است که شامل توضیح حقیقت وجودی ملائکه و بیان ولایت ملائکه ثبت اعمال و ثبت اعمال شخصی انسان و نیز ثبت در کتاب اعمال امته‌ها و همچنین ثبت در کتابنامه جامع و عمومی (لوح محفوظ) می‌باشد.

ثبت اعمال از جمله اموری است که باید به آن معتقد باشیم در چند جای قرآن صریحاً می‌فرماید کرام الکاتبین اعمال را می‌نویسند این‌ها دو ملک هستند که در سوره قاف از آن دو به عتید و رقیب تعبیر می‌فرماید آنها کوچک‌ترین حرفی را یادداشت می‌کنند حتی قصد خیر را هم می‌نویسند. شناخت فرشتگان شناخت ما از جهان را عمق می‌بخشد و به جهان‌شناسی ماکمک می‌کند که جهان را آن گونه که هست بشناسیم جهان‌شناسی ملکوتی حقارت و کوچکی جهان ماده را در مقابل عظمت پروردگار و عالم وجود برایمان روشن می‌کند و می‌بینیم کسانی که اصالت را به ماده نسبت می‌دهند وجود را به جهان مادی منحصر می‌داند در چه محدوده کوچکی از هستی خود را محدود ساخته‌اند و چه بسیار واقعیت‌های که نادیده گرفته‌اند و چگونه از تبیین جهان هستی عاجزند.

پیشینه این بحث در کتب و مقالات مختلف آمده است از جمله :

1. کتاب «حیات فرشتگان» نوشته دکتر نفیسه فیاض بخش کاووس روحی برندق، انتشارات فردا فرد، چاپ اول 1393 در این کتاب با تحلیل آموزه‌های اسلام درباره ملائکه و نقش آنها

در تدبیر امور جهان بحث می کند اما در این مقاله به صورت اختصاصی و جزئی به بحث مدبران امور پرداخته شده اند.

2. کتاب «فرشتگان در نهج البلاغه و احادیث شیعه» به نویسندگی محمدرضا رحیمی، انتشارات علم نوین، چاپ اول، 1387 در این کتاب به چگونگی خلقت فرشتگان و انواع فرشتگان پرداخته شده ولی در این پژوهش به موکل بودن فرشتگان بر انسان و کرام الکاتبین بودن آنها اشاره شده است.

3. مقاله فرشتگان ثبت اعمال کجایند؟، به قلم حاجیه تقی زاده فانی، سایت نورمگز بنیاد علوم و معارف اسلامی که در این مقاله به مادی یا ماورایی بودن فرشتگان اشاره شده و لزوم حضور فرشتگان پرداخته شده درحالیکه در پژوهش حاضر به بحث شاهد و ناظر بودن آنها پرداخته شده است.

هدف از تدوین این مقاله، بررسی کیفیت ثبت اعمال توسط ملائکه مسئول است و اینکه با وجود حاضر و ناظر بودن خداوند بر اعمال چه لزومی دارد ملائکه اعمال ما را ثبت کنند.

الف) مفهوم شناسی

به منظور فهم بهتر مخاطب و آشنایی مخاطب با محتوای اصلی لغات و معنای اصطلاحی واژگان، در این قسمت به معنای لغوی و اصطلاحی واژگان اصلی پرداخته می شود.

1. معنای لغوی و اصطلاحی ملائکه

معنای لغوی: ملایکه و ملائکه در فارسی، فرشتگان پیغامها، اسم جمع ملک و ملائک فرشتگان¹.

1. راغب اصفهانی، حسین، مفردات فی غریب القرآن، ص ۷۷۶.

معنای اصطلاحی: از نظر اصطلاحی کلمه ملائکه جمع ملک به فتح لام است که موجوداتی هستند مخلوق خدا واسطه‌هایی بین او و بین عالم مشهود که آنان را موکل بر امور عالم تکوین و تشریح کرده است. بندگان محترمی هستند که هرگز خدا را در هر صورت که به ایشان فرمان بدهد نافرمانی نمی‌کنند و به هرچه مامور شوند انجام می‌دهند. جمله «جَاعِلُ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا» دلالت دارد بر تمام ملائکه چون ملائکه جمع است با «ال» آمده افاده عموم می‌کند وجهی ندارد که اختصاص دهیم بر ملائکه‌ای که بر انبیا نازل می‌شدند^۱.

2. اثبات وجود ملائک

بی شک وجود فرشتگان مخصوصا با آن ویژگی‌ها و مقامات و اعمالی که قرآن برای آنها شمرده از امور غیبیه است که برای اثبات آن با صفات و ویژگیهای آنها راهی جز ادله نقلیه وجود ندارد. اهمیت اعتقاد به وجود ملائکه به اندازه ای هست که خداوند در موارد متعدد ایمان به آنها را بعد از ایمان به خود و روز قیامت قرار داده چنانکه در قرآن فرموده:

«أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ

وَكُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ^۲؛ این رسول به آنچه خدا بر او نازل کرده ایمان آورده و

مؤمنان نیز همه به خدا و فرشتگان خدا و کتب و پیغمبران خدا ایمان

آوردند...».

در آیه دیگر انکار وجود فرشتگان را موجب دورافتادگی از سعادت و گرفتاری به گمراهی

می‌داند چنانکه می‌فرماید:

«وَ إِنَّا عَلَىكُمْ لَحَافِظِينَ * كِرَامًا كَاتِبِينَ * يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ * إِنَّ الْأُبْرَارَ

لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ؛ و بی‌تردید بر شما نگهبانانی گماشته‌اند*

1. طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج 17، ص 5.

2. بقره: 285.

بزرگوارانی نویسنده* که آنچه را [از خیر و شر] انجام می‌دهید، می‌دانند [و ضبط می‌کنند].* به یقین نیکان در نعمت فراوانی قرار دارند* و مسلماً گناهکاران در دوزخ‌اند»^۱.

از آیه بر می‌آید که فرشتگانی هستند که اعمال انسان‌ها اعم از اینکه طاعت یا معصیت باشد را حفظ و نگهداری می‌کنند و نیز استفاده می‌شود که فرشتگان متعدد اعمال را حفظ کرده و می‌نویسند. حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه می‌فرماید:

« بدانید، ای بندگان خدا، شما را از خود نگهدارانی و از اعضایتان

جاسوسانی و حافظانی راستین است، که اعمالتان را می‌نویسند و حتی شماره نفسهایتان را ضبط می‌کنند. تاریکی شبهای ظلمانی شما را از آنان فرو نپوشد، یا اگر در پشت درهای بسته پنهان گردید از دیده آنها نهان نخواهید ماند. فردا به امروز نزدیک است و امروز هر چه با خود دارد می‌برد و فردا از پی آن می‌آید و به آن می‌رسد»^۲.

اعمال انسان غیر از طریق یادآوری خود صاحب عمل از طریق دیگری نیز محفوظ است و آن با نوشتن فرشتگان نویسنده اعمال است که در طول زندگی هر انسان موکل بر او هستند و بر معیار آن اعمال شخص پاداش و کیفر می‌بیند. از آنچه بیان شد برمی‌آید که وجود ملائک قطعی و مسلم است و اعتقاد به وجود ایشان جزو اعتقادهای اصلی مسلمانان است.

3. ولایت ملائکه بر انسان

براساس آموزه های قرآنی و روایی، ملائکه نوعی از ولایت را بر انسان دارند که نمونه هایی از آن در زندگی اولیای الهی قابل مشاهده است. اولیا بودن فرشتگان برای مومنان منافات با این ندارد که

1. انفطار: 10 تا 14.

2. نهج البلاغه: خطبه 157. «اعْلَمُوا عِبَادَ اللَّهِ أَنَّ عَلَيْنَا رِصْدًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ وَ عِيُونًا مِنْ جَوَارِحِكُمْ، وَ حِفَاطَ صِدْقٍ يَحْفَظُونَ أَعْمَالَكُمْ وَ عَدَدَ أَنْفَاسِكُمْ، لَا تَسْتُرُكُمْ مِنْهُمْ ظُلْمَةُ لَيْلٍ دَاجٍ، وَ لَا يُكِنُّكُمْ مِنْهُمْ بَابُ ذُو رِتَاجٍ. وَ إِنَّ غَدَاً مِنَ الْيَوْمِ قَرِيبٌ، يَذْهَبُ الْيَوْمُ بِمَا فِيهِ وَ يَجِيءُ الْغَدُ لَاحِقًا بِهِ»

احساس انفعال و شرمندگی از خدا دارد و روح تسلیم در طبع و میل و آرزوهایش حکمفرماست خود در رنج و تعب و مردم از ناحیه او در راحت و آسایش هستند. امام ششم علیه السلام فرمود:

«کسی که دارای نیتی پاک و صادق باشد از سلامت قلب برخوردار است چون سالم داشتن قلب از خاطرات و افکار زیان بار در صورتی میسر است که انسان در تمام کارهای خود نیت را برای خدا خالص نماید»^۱.

خداوند متعال می فرماید: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ^۲؛ روزی که مال و فرزند سودی برای انسان ندارد فقط کسی که با دل پاک و سالمی در آن جهان وارد شود اهل نجات است».

ج) پاسخ به یک شبهه اعتقادی در زمینه ضرورت وجود ملائک

در اینجا یک شبهه ای مطرح می شود که در قالب سوال بیان می شود. اگر خداوند از رگ گردن به ما نزدیک تر است و از همه چیز ما آگاه است پس وظیفه دو فرشته نویسنده اعمال برای ما چیست؟

خدا بی نیاز و غنی مطلق است همانطور که از هرگونه نیاز نسبت به هر چیز پیراسته است از نیاز به فرشتگان نیز منزّه است زیرا اولاً فرشتگان مثل سایر موجودات مخلوق و آفریده خداوند هستند هیچ گاه خالق و علت به مخلوق و معلولش نیازی ندارد. روشن است که خداوند هیچ گاه به موجودی که بنده و فرمانبردار اوست نیاز ندارد، اما اینکه چرا خداوند فرشتگان را در ساختار مدیریت عالم دارای نقش قرار داده است باید به اصل فلسفه خلقت پاسخ داد این امر همانند خلقت سایر موجودات ناشی از فیاضیت مطلق خداوند است یعنی فیاضیت و بخشندگی خداوند سبب آفرینش همه موجودات شده خلقت فرشتگان را نیز رقم زده و از این رو که چنین موجوداتی لیاقت و امکان خلقت را داشتند خداوند ایشان را از این امر محروم نساخت خداوند در عین بی نیازی سنت ها و قوانینی را در عالم مقرر

1. مجلسی، بحار الأنوار - ترجمه جلد 67 و 68، ج 1، ص 214.

2. شعراء: 88 و 89.

نموده است یکی از سنت‌های الهی آن است که نظام عالم طبق اسباب و علل مقرر نموده و فرشتگان جزئی از مجموعه‌ای اسباب و علل هستند وجود عوامل طبیعی موجب نیازمندی خداوند نمی‌شود پس وجود علل غیر طبیعی هم نشان نیازمندی خداوند نیست همه آنچه به عنوان کارهای فرشتگان برای ما تعریف شده نوعی ساختار کامل ارتباط موجودات با یکدیگر و نظام مندی در هستی است که در اوج و قله خویش به قدرت و اراده و علم خدا منتهی می‌گردد و این بالاترین جلوه از شکوهمندی نظام آفرینش است^۱.

1 . سایت مرکز ملی پاسخگویی به سوالات دینی 1390/05/23 شناسه 43698.

نتیجه‌گیری

وجود فرشتگان به عنوان مخلوقاتی متمایز از جن و انس را نمی‌توان منکر شد اگر چه آنها در منظر ما نیستند، اما وجود دارند و تعدادی از آنها با هر انسانی همراه هستند تا جایی که در برخی از روایات آمده حدود 20 فرشته انسان را همراهی می‌کنند ولی هیچکس به جز ائمه معصومین و مومنان واقعی آنها را درک نمی‌کند اعتقاد و ایمان قلبی به فرشتگان از ضروریات دین مبین اسلام است. هیچ مسلمانی نمی‌تواند ادعای تسلیم در برابر امر خدا را داشته باشد ولی به آیات و نشانه‌های او ایمان نداشته باشد از میان فرشتگان دو فرشته هستند که همواره همراه انسان هستند و لحظه‌ای از انسان غافل نمی‌شوند و تمام اعمال انسان را ثبت و ضبط می‌کنند تا در روز حساب جایی برای انکار افراد باقی نماند هرچند خداوند شاهد و ناظر اعمال ماست اما این از لطف اوست که فرشتگان را ناظر بر اعمال ما قرار داده تا انسانها بدانند کسی مراقب آنهاست و با آگاهی اعمالشان را انجام دهند اصل اساسی در خلقت انسان رسیدن به رشد و تکامل معنوی است تا بتواند به مقام خلیفه الهی نهفته در خود برسد در غیر این صورت انسان به سان سایر حیوانات خواهد بود.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

* نهج البلاغه.

کتاب‌های فارسی

1. ابن بابویه، محمد بن علی، علل الشرائع، ترجمه هدايت الله مسترحمی، تهران: مصطفوی، 1387.
2. _____، الخصال، مترجم: علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین، 1362.
3. جعفری، محمدتقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، بی جا: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1397.
4. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، ترجمه مصطفی رحیمی‌نیا، چاپ دوم، 1388.
5. رحیمی، محمدرضا، فرشتگان در نهج البلاغه و احادیث شیعه، بی جا: علم نوین، 1387.
6. صدرالدین شیرازی، ملاصدرا، شرح اصول کافی ملاصدرا، بی جا: بنیاد حکمت اسلامی صدرا، 1387.
7. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، 1363.
8. فیاض بخش، نفیسه، روحی برندق، کاووس، حیات فرشتگان، بی جا: فردا فرد، 1393.
9. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار - ترجمه جلد 67 و 68 / ترجمه موسوی همدانی، تهران، چاپ: اول، 1364 ش.
10. مکارم شیرازی ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم، 1371.

کتاب‌های عربی

11. ابن میثم، میثم بن علی، شرح نهج البلاغه، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی، 1375.
12. طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، بی‌جا: ناصر خسرو، چاپ 8، 1384.
13. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، بی‌جا: ذوی القربی، 1386.
14. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، محقق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دار الکتب الإسلامیه، 1405 ق.
15. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، بیروت: احیاء التراث العربی، چاپ دوم، 1403 ق.

مقالات و مجلات

16. تقی‌زاده فانی، حاجیه، فرشتگان ثبت اعمال کج‌ایند؟، سایت نورمگز بنیاد علوم و معارف اسلامی.
17. میرباقری، محسن، اعمال انسان چگونه ثبت و ضبط می‌شود، مجموعه درس قرآن و خانواده در سایت مجله علمی ایما نور، imanoor.com.

سایت‌ها

18. سایت مرکز ملی پاسخگویی به سوالات دینی .